

Mutatványos és ezermester

Tersánszky, a színházcsináló

Mit ültök a kávéházban? címmel Kamra-kabarét mutatott be a Katona József Színház stúdiója. A Gábor Andor műveiből készült, Benedek Miklós rendezte előadást jó szívvel ajánlhatom mindazoknak, akik a humornál, a felhőtlen nevetésnél is többre becsülik a satirikus flaszterfilozófiát, az ezredvégi malíciát. A díszletfalakon függő fényképeket nézegetve azonban erősen kerestem valakit...

Gábor Andor írásai, kabaréjelenetei olyan kulisszák közt elevenednek meg, amelyek a *Parti Nagy Lajos* írta színmű, a *Mauzóleum* előadásából részben ismerősek. Ez a lepusztult bérházmilió különleges, ellenpontozó keretet von az elegáns „kaffa”, illetve a világvárosi kabaré köré. *Molnár Ferenc, Karinthy Frigyes, Csor-tos Gyula* és természetesen Gábor Andor fényképei egy mulattató műfaj színházi virágkorát hivatottak földézni. A széksorokból szemlélődve egyik-másik kis fényképalakot nem tudtam azonosítani. Először *Vidor Feri-két* kerestem, Gábor Andor feleségét és nevezetes „cselédnótáinak” tolmácsolóját. Ő az 1940-es évek elején *Kezit csókolom* címmel e dalokra célozva adta ki visszaemlékezéseit. Az előszót *Tersánszky Józsi Jenő* írta a kötethez. S Tersánszky az, akinek fotófiguráját valójában kereste a szemem. Az általa híressé tett *Képeskönyv kabaré* egyik-másik díszletét – inkább csak foszlányait – évtizedekkel ezelőtt még láthattam az író lakásán. Most, tudtommal, a Petőfi Irodalmi Múzeum féltett relikviái. Érdemes talán a kabaréttista Tersánszkyról szólni, mivel e mindig szabályszerűtlen író egykori ötletes vállalkozása kezd teljességgel feledésbe merülni.

Tersánszkyt, aki a társasági életben ropant kedves fickónak, született komédiásnak számított, mindig vonzotta a színház. A legkézenfekvőbb szakma, a darabírás nem túl sok babért termelt számára. A *Szidike* (1923), annak átdolgozott változata, a *Cigányok* (1930), vagy az 1969-ben alaposan leporolt *A kegyelmes asszony portréja* is legföljebb csak tisztos alkotás. Annál átütőbbek voltak az író fénykorában énekes színészi és zenehumorista föllépései (kabarésikereinek történetét *Ke-*

rékgyártó István kutatási tárták föl). Az iskolás korától fogva muzikális Tersánszkyt 1925 táján kezdte izgatni a színházi szereplés. Állítólag hosszú éveken át, egészen 1937-ig nem ivott egy korty szeszt sem, hogy hangszálait kímélje. A cigarettázásról végleg leszokott. Józan önbecsüléssel azt tartotta magáról: „Olyan vagyok én a zenében, mint a szimultán sakkozó: nem ő a bajnok, de olyasmit tud, amire a bajnok sohasem lenne képes.”

A konferansziék királya, *Nagy Endre* vette őt pártfogásába. A Britannia Szálló vörös termében a Nyugat Barátok Köre rendezvényei adtak lehetőséget a nyilvánosság kipróbálására. Tersánszky maroknyi regöstársulata a színvonalas kabaréból adott ízeltöt. A commedia dell'arte szabadosságát, a farce-os vásári komédiázás kedélyét lopták produkciójukba. Azokat az erényeit a kedélynek, vonásait a világszemléletnek, melyek a szépirói életmű sokszor piaci zamatú, szegénypárti, a klasszikus mesélés-szituációkra építő köteteit is fémjelzik. Úgy elbűvölték a közönséget, hogy 1932 szilveszterén a Vigszínház kabaréműsorának is résztvevői lehettek. Még a végül is meghiúsult külföldi turné sem volt pusztá ábránd.

Azt Nagy Endre is észlelte, hogy fiatalabb barátja „nem az aranyadarat nyilazta le”. Talentumában ezt dicsérte: „Szó sincs különvált képzőművészeti, zenei, színjátszási, költészeti hatásokról; ő egyszerűen a maga naiv költészete számára egy többretegű, egyetemleges megnyilatkozási lehetőséget teremtett.”

A választott elnevezéssel – *Képeskönyv kabaré* – pontosan leírták törekvéseiket, s külön kis fejezetet róttak a magyar színháztörténetbe. Mintha csak a diákszínjátszásból, az iskolai előadások ötletességéből merítették vol-

na az ideát. Díszletük mintegy ember-nagyságú, rájárára erősített, festett lapjait a közös tengely körül lehetett könnyűszerrel elfordítani. Ez a hangulatkeltő háttér pár oldalas, hatalmas spirálfűzethez hasonlított. Kísérő, átkötő funkciója azzal is bővíthető, hogy közvetett, epikus információkat adott a publikus tudtára: mindazt, amit a dalok, jelenetek szövege nem tudott vagy éppenséggel nem óhajtott kikotyogni. A díszlet-képeskönyv a forgószínpad elvét aknázza ki, ám önmaga forgott. A pofonegyszerű ötlet remélhetőleg időnként manapság is visszaköltözik az iskolai torna- és dísztermekbe: mindenhová, ahol gyerekek, kamaszok próbálkoznak a színházcsinálással.

Az ötlettől a kivitelezésig Tersánszky vállalta a munka oroszlánrészét. Szinte egyszemélyes színházat csinált. Szöveget költött, zenét szerzett, táncokat eszelt ki és tanított be, tervezte és részben színezte a „könyvlapokat”, rendezte a miniatűröket, pengetős hangszereken játszott, kikiáltó-szerű narrátornak szegődött, s ő tárgyalt a fellépéseikről. Számait a *Képes Énekes Könyv* őrizte meg. Borítójára az író kezevonásával gitár, virág, címer és kottafüzet rajza került. Hozzá a *Jócsi Jenő* aláírású önkarikatúra. Nyilván későbbi, tisztelgő rájegyzése e pár szó: „*Móricz Zsigmond* emlékének ajánlom, aki olyan nagy szeretettel szemlélte és támogatta szerény munkámat.”

Partnerei közé tartozott a művésznévként a Franciska ritkább becézését használó Vidor Ferike, akinek második férje Gábor Andor volt; a párizsi filmforgatás után sanzón- és magyarnóta-énekesnek hazatért *Tóth Böske*; a bonviván szerepkört betöltő *Elbert*

Endre; a zongorakísérő *Pascha Aranka*; s a zenei anyagot átfésülő *Endre Béla* karnagy.

Az íróársadalmat eléggé mehökkentette az amúgy is renitens – kalandra, tréfára mindig kész – Tersánszky pályamódosítása. Úgy járt, mint főművével, a *Kakuk Marcival*: majdnem mindenki igyekezett lebeszélni róla – ő erre még vadabban „dült bele” vállalkozásába. A *Képeskönyv Kabaré* ugyan – talán a kútba esett külföldi út miatt – szép csendesen elaludt, 1939-ben azonban az akkor már ötvenéves író zeneparodistaként is bemutatkozott, a populáris muzsika berkeiben ugyancsak virtuóznak tartott ifj. *Babrik János* társaságában. *Fütyülünk a világra* című revüjük a címevel is kifejezetten tradicionális zenebohóc-szám volt. Két clown, Caro és Gurtch bőrrebe bújtak. Sok átvedléssel tarkított mulattatás volt ez, az író pillana-

tok alatt öltözött át olasz, orosz, skót és egyéb muzsikusként, s utánozta, parodizálta egy-egy nép zenei mentalitását, dallamvilágát, bizonyos zenei műfajok előadásmódját.

A baráti körből a fiatal író, *Hárs László* érezte leginkább bohóckodásnak ezeket a sze-

A választott elnevezéssel – Képeskönyv kabaré – pontosan leírták törekvéseiket, s külön kis fejezetet róttak a magyar színháztörténetbe. Mintha csak a diákszínjátszásból, az iskolai előadások ötletességéből merítették volna az ideát. Díszletük mintegy ember-nagyságú, rájárára erősített, festett lapjait a közös tengely körül lehetett könnyűszerrel elfordítani. Ez a hangulatkeltő háttér pár oldalas, hatalmas spirálfűzethez hasonlított. Kísérő, átkötő funkciója azzal is bővíthető, hogy közvetett, epikus információkat adott a publikus tudtára: mindazt, amit a dalok, jelenetek szövege nem tudott vagy éppenséggel nem óhajtott kikotyogni. A díszlet-képeskönyv a forgószínpad elvét aknázza ki, ám önmaga forgott. A pofonegyszerű ötlet remélhetőleg időnként manapság is visszaköltözik az iskolai torna- és dísztermekbe: mindenhová, ahol gyerekek, kamaszok próbálkoznak a színházcsinálással.

repléseket. Írt is egy „Jenő, hagyd abba!” főgondolatú cikket, amelyet legalább annyira szánt a művészek megélhetésével mit sem törődő kulturális hatalmasságoknak, mint a „pojácának”. Tersánszky viszont nem egzisztenciális kényszerből muzsikált, parodizált. Mint – úgymond – „született hasbeszélő, illetve haséneklő és hasfüttyülő” akarta megmutatni magát s tudományát. A zene, a fütty, a nevettezés valóban szívügye volt – mert különben az irodalmi élet hétköznapi színterein is elegendő alkalmat nyílt jókedvű énjének sikeres kiélésére. A róla keringelő rengeteg színes anekdota többsége utólag igaznak bizonyult, tucatnyi író-olvasó találkozó furcsaságait jegyezték föl, vagy írta meg anekdotikusan ő maga.

1944–45-ben vezetett naplójának tanúsága szerint a vészterhes időkben, amikor az üldözötteket bújtató, mentő vakmerőséggel tűnt ki, a zene volt egyetlen vigasza és menedéke, „egyetlen rés a világban”. Nem hunyt ki benne a „humorista zenész” karrierjének vágya. 1946-ban – ismét csak nem csekély megütközést keltve – dizőz-imitátorként lépett föl, majd pedig rövid időre föltámasztotta a Képeskönyv Kabarét.

Idősödve a magánéletében gyermektelen író rátalált a gyermekközönségre. Kisegyüttese a kor szegényesebb varietéműsorait, fiataloknak szánt összeállításait varázsoltá tarkábbá muzsikájával. Sajnos, ez a legfrissebb truppja is viszonylag gyorsan bomlott föl, akárcsak a korábbiak. Haláláig nem tett le az újrakezdésről.

Zenészérelklődésén kívül élénk östörténeti fantáziálásaihoz is kapcsolódik a csontból készült, kétágú avarsíp iránti rajongása. Vaskos műveket tervezett papírra vetni erről a zeneszerszámról. Lelkesült, ám délibábos nyelvészkedésbe is szívesen bocsátkozott. Ezek az idős kori vélekedések főleg az interjúkban kaptak hangot. Tagadta például az *igric* szó szláv származtatását a játszani, játékos jelentésű alapalaktól (oroszul: *igráty*). Szerinte az *ikersíp*ből *ikres*, majd *ikrec*, *igric* lett. Múltunkból a rovásírás kérdése is izgatja. Valóban – ahogyan *Rónay László* jellemezte őt – reneszánsz érdeklődésű személyiség volt, ha nem is éppen polihisztor.

Féltett hangszerei közé számított a balaika. az elmaradhatatlan *gitár*. és *evv* – álta-

la fa-xilofonná átalakított – fa-cimbalom (hogy fa az anyaga, azt ő emelte ki). Sokszor kandikált ki a zsebéből valamelyik furulyája.

Díszlettervezői vénáját, teátrumi képi látását annak köszönhetette, hogy a maturálás után tulajdonképp piktornak készült. Természetesen hatott rá szülővárosának, Nagybányának híres művésztelepe, az ottani bohém életforma is. A festőművészi ambíció a kezdeti kísérletezgetéseket követően csak a gúnyrajzokban, karikatúrákban élt tovább, a vízfestményhez sem volt már türelme.

Amatőr mesteremberként két komolyabb találmánnyal büszkélkedett. Ezek is itt említendőek, mert Tersánszky szeretett bizonyos teátrális szcenírozással beszélni ténykedéseiről. Egyik nagy kezdeményezés sem váltotta be igazán a hozzá fűzött reményeket. Két ember szállítására alkalmas, néhány perc alatt össze- és szétszerelhető, tíz kilogrammnál alig súlyosabb csónakját 1923-tól kezdve folyamatosan tökéletesítette. A biztonságos vízfekvést és a gyorsaságot a Dunán tett próbaút még igazolta. Ezután nem volt meglepő, hogy a sajtó egy színházi premiernek kijáró érdeklődéssel viseltetett az igazi nagy út iránt. Sajna, a Fekete-tengerig, az Aranyszarv-öbölbe hajózni akaró Tersánszky már Budafoknál léket kapott, holott a lélegzetelállító túra élménybeszámolóját is előre eladta egy lapnak. (Vajon ennek a csónaknak, vagy tovább javított valamelyik utódjának maradványait fedezhették föl látogatói a hatvanas évek közepén is, Avar utcai lakásának szobasarkában...?)

Másik „szabadalmáról” *Egy biciklifék története* címmel 1955-ben regényt is közrebocsátott, gyarapítva azon meséinek számát, melyekben tárgy a főszereplő. Az író pika-reszkes alapozású tárgy-regényeiben, miként állattörténetként megjelenített fabuláiban is a jobbára beszélni tudó tárgy- és állathősök a meghitt, családi ábrázolásból kikilépve hozzájutnak egy-egy „szerepesebb”, színházias jelenethez is.

Ha Tersánszky jelentős és egyedi súlyú írói munkásságának „komédiás” elemeit taglalja (joggal) az irodalomtörténet, ahhoz tanácsos mindig hozzágondolni az itt futólag áttekin-tett tényleges kötődéseit is.

Tarián Tamás